

**ВІДГУК**  
**офіційного опонента на дисертаційну роботу**  
**Журавльової Лариси Станіславівни**  
**«Комплексна діагностика та корекція мовленнєвого розвитку**  
**молодших школярів із дисграфією»,**  
**поданої на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних**  
**наук**  
**зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка**

Основні засади реформи шкільної освіти, викладені в Концепції Нової української школи проголошують ціннісні вектори: орієнтацію на учня, педагогіку партнерства, основні компетенції та візію, яким має бути випускник НУШ.

Серед компетентностей, яких набуватимуть учні, закріплених законом «Про освіту», визначено: вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами та ін.

Сучасні наукові дослідження спрямовані на формування компетентностей, необхідних для успішної соціалізації особистості з особливими освітніми потребами з урахуванням реальних можливостей, здібностей дитини, регуляторно-мотиваційних функцій, мовленнєвої діяльності. Саме тому дисертаційне дослідження «Комплексна діагностика та корекція мовленнєвого розвитку молодших школярів із дисграфією» Журавльової Лариси Станіславівни є актуальним та перспективним.

Журавльова Лариса Станіславівна комплексно дослідила проблему порушень мовленнєвого розвитку молодших школярів із дисграфією.

У цьому аспекті мета роботи сформульована адекватно й полягає в науковому обґрунтуванні теоретико-методологічних засад, розробленні та експериментальній перевірці системи комплексної діагностики та корекції мовленнєвого розвитку учнів початкових класів із дисграфією.

Згідно з метою сформульовано сім завдань дослідження:

1. Здійснити комплексний системний теоретико-методологічний та емпіричний аналіз проблеми діагностики та корекції мовленнєвого розвитку учнів початкових класів із дисграфією, з'ясувати стан розробленості зазначеної проблеми в корекційно-педагогічній практиці.

2. З'ясувати з позицій поліпарадигмального підходу сутність і

структуру мовленнєвого розвитку та основні його детермінанти, визначити інтегративні механізми мовленнєвого розвитку особистості дитини та розробити його структурно-функціональну модель.

3. Теоретично обґрунтувати й розробити комплексну методику діагностики мовленнєвого розвитку дітей із дисграфією.

4. Дослідити рівні сформованості структурно-функціональних компонентів мовленнєвого розвитку учнів початкових класів із дисграфією в нових соціокультурних умовах комплексної підтримки дитини.

5. Виявити та схарактеризувати особливості мовленнєвого розвитку дітей із дисграфією.

6. Визначити організаційно-педагогічні засади комплексної корекції мовленнєвого розвитку учнів початкових класів із дисграфією.

7. Розробити систему комплексної діагностики та корекції мовленнєвого розвитку дітей із дисграфією та експериментально перевірити її ефективність.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану науководослідницької роботи кафедри логопедії та логопсихології НПУ імені М. П. Драгоманова «Навчання, виховання, соціальна та трудова адаптація дітей із тяжкими порушеннями мовлення». Тема дисертаційної роботи затверджена на засіданні Вченої ради НПУ ім. М. П. Драгоманова (протокол № 5 від 25.12.2014 р.) та узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень із педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 23.06.2015 р.).

Здобувач Журавльова Лариса Станіславівна комплексно підійшла до вирішення окресленої проблеми з використанням теоретичних методів – аналіз, систематизація, порівняння та узагальнення наукових даних у галузі медицини, логопедії, корекційної педагогіки, нейропсихології та психолінгвістики – для визначення й обґрунтування теоретико-методологічних засад дослідження, стану розробленості проблеми та перспективних напрямів її розв’язання, розроблення системи комплексної корекційної роботи з мовленнєвого розвитку учнів початкових класів із дисграфією; емпіричних – спостереження, порівняння; аналіз анамнестичних даних, карток логопедичного та психологічного обстеження, педагогічної документації; аналіз бесід, анкетування, опитування батьків, логопедів, психологів – для визначення сучасного стану особистісної та професійної готовності до роботи з дитиною із дисграфією; констатувальний педагогічний експеримент – для аналізу

рівнів сформованості структурно-функціональних складників мовленнєвого розвитку, визначення його типологічних особливостей у дітей із дисграфією; формувальний педагогічний експеримент – для перевірки й доведення ефективності авторської системи комплексної корекційної роботи з мовленнєвого розвитку зазначеної категорії учнів; методів обробки даних (статистичних) – якісний аналіз та кількісна обробка результатів експерименту за допомогою методів математичної статистики, зокрема середньоарифметичної величини, критеріїв установлення достовірності (t-критерій Стюдента, хі-квадрат Пірсона), факторний, кореляційний, кластерний аналізи, темп приросту показників – для опрацювання кількісних результатів констатувального й формувального експериментів і обґрунтування їх достовірності.

**Новизна дослідження та теоретична значущість одержаних результатів** полягає в тому, що автором вперше запропоновано концептуальний поліпарадигмальний підхід до діагностики та корекції мовленнєвого розвитку учнів початкових класів із дисграфією в умовах закладу загальної середньої освіти; комплексно проаналізовано проблему порушень мовленнєвого розвитку дітей із дисграфією, що сприяє розв'язанню фундаментальних педагогічних питань спеціальної, а також інклюзивної освіти; обґрунтовано структурно-функціональну модель, яка містить психосенсомоторний, мотиваційно-потребнісний, мовленнєво-когнітивний та діяльнісно-результативний компоненти, що служать підґрунтям для визначення критеріїв та показників сформованості мовленнєвого розвитку учнів початкових класів із дисграфією; розроблено, теоретично обґрунтовано й апробовано комплексну діагностику мовленнєвого розвитку учнів початкових класів із дисграфією; здійснено системне комплексне вивчення мовленнєвого розвитку учнів початкових класів із дисграфією та визначено особливості його структурних складників; схарактеризовано рівні сформованості структурних складників мовленнєвого розвитку дітей із дисграфією за визначеними критеріями та показниками; емпірично виокремлено й схарактеризовано типи мовленнєвого розвитку учнів початкових класів із дисграфією (прогностично-інертний: перцептивно-дефіцитарний, тотально-дефіцитарний, мовно-фрагментарний; прогностично-продуктивний: діяльнісно-дефіцитарний, мовно-дефіцитарний, спонукально-дефіцитарний); розроблено систему комплексної діагностики та корекції мовленнєвого розвитку означеної категорії дітей; поглиблено та уточнено: поняття «мовленнєвий розвиток», «порушення мовленнєвого розвитку»,

«дисграфія»; положення про структуру та симптоматику психомовленнєвого розвитку у дітей із дисграфією; відомості про психомоторний і мовленнєвий розвиток зазначеної категорії дітей; засоби, форми організації та забезпечення діагностики та корекції мовленнєвого розвитку учнів початкових класів із дисграфією; подальшого розвитку набули: методологічні підходи до вивчення мовленнєвого розвитку дітей із дисграфією; діагностичний інструментарій дослідження структурних компонентів мовленнєвого розвитку зазначеної категорії дітей.

**Практичне значення результатів, одержаних автором дисертації** полягає у спробі удосконалення процесу діагностики мовленнєвого розвитку учнів початкових класів із дисграфією; розробці й обґрунтованні показників порушень мовленнєвого розвитку в зазначеної категорії дітей; упровадженні системи комплексної корекційної роботи з мовленнєвого розвитку учнів початкових класів із дисграфією в роботу закладів загальної середньої освіти України, що охоплює логопедичний скринінг, комплексну діагностику структурно-функціональних компонентів мовленнєвого розвитку дітей із дисграфією; технології формування логокомпетентності вчителів початкової школи (для створення необхідної спеціальної освітньої допомоги учням, що мають труднощі формування письма та/або його порушення в умовах роботи закладів масової загальної середньої освіти); технології роботи з батьками (для надання психолого-педагогічної підтримки їхнім дітям із порушенням мовленнєвого розвитку); методики корекційно-розвивального впливу на мовленнєвий розвиток дітей із дисграфією; логопедичної технології..

На схвальну оцінку, на наш погляд, заслуговує спроба автора впровадити результати дослідження на регіональному та міжрегіональному рівнях, зокрема в навчально-виховний процес школи I-III ступенів № 249 Деснянського району м. Києва (довідка № 43 від 18.12.2019), школи I-III ступенів № 199 Шевченківського району м. Києва (довідка № 23 від 06.03.2020), Коломийського ліцею № 6 імені Героя України Тараса Сенюка (довідка № 02-09/95 від 21.06.2019), Запорізького навчально-виховного комплексу № 41 Запорізької міської ради (довідка № 289 від 13.12.2019), Кам'янець-Подільської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 2 імені Т. Г. Шевченка Хмельницької області (довідка № 126 від 09.12.2020), загальноосвітньої школи I-III ступенів № 5 м. Слов'янська Слов'янської міської ради Донецької області (довідка № 360/02-14 від 23.12.2019), Мелітопольського навчально-виховного комплексу № 16 Мелітопольської міської ради Запорізької області (довідка № 193 від 27.05.2020), школи I-III

ступенів № 2 м. Суми (довідка № 02-10/398 від 22.09.2020).

**Ступінь обґрунтованості та достовірність положень.** Основні положення дисертаційної роботи обґрунтовані фактичними даними, які одержані у процесі проведеного психолого-педагогічного експерименту з використанням сучасних методів дослідження.

Викладені в дисертації положення сформульовані у висновках, які витікають із отриманих результатів.

**Повнота викладу матеріалів в опублікованих працях.** Основні положення й результати дослідження висвітлено в 38 65 наукових і науково-методичних працях, серед яких – 1 монографія; 2 зарубіжні колективні монографії; 1 навчально-методичний посібник; 25 одноосібних статей у вітчизняних та 9 – у зарубіжних періодичних наукових виданнях (3 опубліковано в журналах, що індексуються в міжнародних базах Scopus і WOS); 1 – у загальнонаукових; 23 публікації в матеріалах наукових конференцій; є 3 свідоцтва про реєстрацію авторського права.

Результати досліджень представлено на різних наукових форумах: конференціях, науково-практичних семінарах. Зміст дисертації відповідає завданням дослідження.

Дисертація та автореферат оформлені згідно з існуючими вимогами. Автореферат та опубліковані роботи відображають основні наукові положення дисертації, висновки та рекомендації. Перелік наукових праць, у яких оприлюднені результати дисертаційного дослідження, автор наводить у кожному розділі дисертації, що відповідає вимогам до оформлення дисертацій.

Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (517 найменувань, із них 109 – іноземною мовою), додатків. Загальний обсяг роботи становить 706 сторінок, із них основного тексту – 412 сторінок. Дисертація містить 32 таблиці та 18 рисунків.

Аналіз зазначеного масиву літератури дає підстави схарактеризувати дисертацію як змістовне наукове дослідження з поєднанням теоретичних узагальнень різних наукових джерел із проблеми дослідження.

Структура роботи Л. С. Журавльової відповідає логіці наукового дослідження – від визначення мети, завдань, об'єкту та предмету, загальної методології та системи конкретних методів (загальна характеристика роботи) – до наукового аналізу проблеми комплексної діагностики та корекції мовленнєвого розвитку молодших школярів із дисграфією. Висновки до дисертації узагальнено відображають основні результати,

здобуті у дослідженні.

Автореферат стисло передає основний зміст дисертації, її наукові положення, виражено інформує про отримані результати констатувальної й експериментальної частини дослідження, підтверджує введення їх до наукового обігу. Зміст автореферату та основних положень дисертації ідентичний.

Дисертація відповідає паспорту спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка.

У цілому, позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Л. С. Журавльової, вважаємо за необхідне зауважити, що вона не позбавлена певних недоліків.

1. У роботі автор визначає об'єкт дослідження як процес мовленнєвого розвитку учнів початкових класів із дисграфією, підкреслюючи, що це – цілеспрямована педагогічна діяльність, націлена на формування мовлення в учнів початкових класів, тобто на набуття ними навичок практичного оволодіння рідною літературною мовою як засобом спілкування, на набуття вмінь сприймати інформацію та висловлювати власні думки, засвоювати лексичні та морфологічні норми (с. 52).

Проте, окреслюючи предмет дослідження як теоретико-методологічні засади системи комплексної діагностики та корекції мовленнєвого розвитку *(за визначенням автора, процесу, спрямованого на якісну зміну мовлення як психофізичного явища, що реалізується в тісному взаємозв'язку з когнітивними й особистісними структурами та забезпечує повноцінний розвиток дитини в умовах соціокультурного середовища, збагаченого сенсомоторними стимулами, та функціонування мовленнєвої діяльності в усній та писемній формах (с. 53))* учнів початкових класів із дисграфією в умовах сучасного закладу загальної освіти, автор звужує межі дослідження вихідними методологічними процедурами вивчення відповідної проблеми, не враховуючи при цьому дидактико-технологічну складову представленого емпіричного дослідження, що, на думку автора, відноситься до методичного супроводу розвитку мовлення дітей окресленої категорії (с. 52).

2. У межах запропонованого дослідження автор представляє занадто широкий контекстовий аналіз наукових понять: «письмо» і «писемне мовлення» (с. 40-43), «розвиток», «мовлення», «розвиток мовлення», «мовленнєвий розвиток» (с. 46-53), «дисграфія», «дизорфографія», «аграфія», «еволюційна дисграфія», «специфічні порушення письма» (с. 54-

60), *парадигма*, «*поліпарадигмальність*» (с. 122-127), «*підхід*» (с. 127-132), «*система*» (с. 139), «*комплексність*» (с. 142), «*діагностика*» (с. 160) тощо.

Проте, здобувач не проводить зіставний аналіз понять «усне мовлення» і «писемне мовлення», що було б доречним у межах дослідження для уточнення і розмежування завдань із розвитку мовлення молодших школярів із дисграфією у світлі пріоритетів, визначених у концепції Нової української школи.

Здобувач вводить у науковий контекст поняття «логопедична тераностика» без уточнення його змісту та основних відправних діагностичних і терапевтичних логомаркерів логопедичної тераностики процесу розвитку мовлення молодших школярів із дисграфією – керованого процесу формування навичок практичного оволодіння рідною літературною мовою як засобом спілкування, на набуття вмінь сприймати інформацію та висловлювати власні думки, засвоювати лексичні та морфологічні норми, заявлених на початку в об'єкті і предметі дослідження (с. 174).

Оскільки термін «тераностика» (theranostics) здебільшого використовується в медицині, виник із поєднання слів «терапія» і «діагностика» (від грец. Thera (peia) – турбота, догляд, лікування та (diag) postikos – здатний розпізнавати) – і означає новий медичний підхід, що полягає в комплексному вирішенні терапевтичних і діагностичних проблем шляхом створення препаратів, які є одночасно і терапевтичним агентом і засобом ранньої діагностики, то варто було б, на наш погляд, деталізувати його суто терапевтичну дію.

3. Автор зазначає, що результати констатувального етапу дослідження довели необхідність переосмислення змісту корекційно-розвиткової роботи щодо подолання дисграфії в учнів початкової школи та пошуку інноваційних шляхів розв'язання цієї проблеми. Доречним було б проаналізувати масив наукової літератури, зіставивши різні методики розвитку мовлення й корекції дисграфій у молодших школярів.

4. Здобувач у першому розділі «Науково-теоретичні засади комплексної діагностики та корекції мовленнєвого розвитку учнів початкових класів із дисграфією» стверджує, що аналіз наукових джерел свідчить, що вченими розроблені переважно логопедичні (М. Хватцев, 1959; О. Токарева, 1971; Р. Лалаєва, 1989; О. Корнєв, 1997) та психологічні (Т. Ахутіна, О. Величенкова, О. Іншакова, 2004) класифікації дисграфії у дітей. Створення класифікацій завжди має на меті виділити провідне

порушення, патогенетичний чинник. Сучасне уявлення про дисграфію спирається на поліфакторну модель патогенезу (див. табл. 1.1.2), бо письмо є навичкою, базис якої, крім мовлення, становлять складні гностичні й регуляторні функції. С. 67.

Автор подає детальний змістовий етіологічний контент, що послідовно розкриває психогенетичний, клінічний, нейрофізіологічний, психофізіологічний аспекти, поліфакторну модель тощо.с. 61-67.

Доречним було б представити обґрунтування критеріальної сутності розмежування «логопедична класифікація» і «психологічна класифікація» дисграфій.

Зіставлення при цьому патологічних механізмів, типологізації помилок за логопедичною і психологічною класифікаціями дозволить удосконалити диференціювання методів, прийомів, рівнів допомоги в індивідуальних логокорекційних маршрутах молодших школярів із дисграфією.

При форматуванні завдань із розвитку мовлення молодших школярів із дисграфією варто було б дотримуватися їх співвіднесення із формами, видами дисграфії, визначеними у класифікаціях, якими сьогодні послуговуються практичні працівники ІРЦ, вчителі-логопеди, а також диференційоване індивідуалізоване різнорівневе градування завдань із описами рівнів допомоги з боку вчителя-логопеда, враховуючи можливості кожної дитини, механізми ураження, типологію помилок, теоретико-методологічну константу, що мова являє собою регулярну систему, яка включає в себе фонологічний, морфологічний, лексемний і синтаксичний рівні, а мовне їх виконання може формуватися в двох областях – усного та писемного мовлення.

5. На сучасному етапі традиційні системи корекції мовленнєвої діяльності іноді виявляються малоефективними через складну симптоматику порушень письма і найчастіше не уточнених механізмів даних порушень. Традиційне логопедичне обстеження дозволяє виявити лише симптоматику порушень писемного мовлення й визначити зону актуального мовленнєвого розвитку дитини. Цей підхід не дозволяє індивідуалізувати корекційний процес.

Виходячи з цього, доречним було б у другому розділі «Концептуальні засади дослідження мовленнєвого розвитку учнів початкових класів із дисграфією» деталізувати погляди вчених на: 1) механізмах письма (М. Жинкін, О. О. Леонтєв, О. Лурія, Л. Щерба та ін.) та 2) механізмах його



порушень у різних аспектах та відповідної системи корекції (Т. Ахутіна, Л. Зиндер, Г. Мисаренко, Л. Цветкова та ін.).


На нашу думку, більш доказово виглядали б результати експериментального дослідження, які, по-перше, були б проілюстровані прикладами письмових робіт учнів початкових класів з дисграфією на початку та в кінці експерименту; по-друге, відбивали б індивідуалізовану навчально-коригувальну схему роботи; по-третє, розкривали практичний прикладний індивідуалізований покроковий контент з ілюстрованим ходом виконання завдань та рівнями допомоги з боку вчителя-логопеда.

Зазначені зауваження не зменшують цінність роботи Журавльової Лариси Станіславівни. У цілому, дисертація Л. С. Журавльової «Комплексна діагностика та корекція мовленнєвого розвитку молодших школярів із дисграфією» є завершеним самостійним науковим дослідженням. Зазначені рекомендації та зауваження слід розглядати як побажання для подальших досліджень.

**Висновок.** Дисертаційне дослідження Л. С. Журавльової «Комплексна діагностика та корекція мовленнєвого розвитку молодших школярів із дисграфією» є завершеною науковою роботою, яка виконана на достатньому науково-теоретичному і методичному рівнях. За актуальністю теми, методологічним рівнем дослідження, науковою новизною та практичним значенням робота відповідає вимогам «Порядку про присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старший науковий співробітник», затвердженого Кабінетом Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, до дисертацій на здобуття вченого ступеня доктора педагогічних наук, а її автор – Журавльова Лариса Станіславівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.03 – корекційна педагогіка.

25. 04. 2021 р.

Офіційний опонент  
доктор педагогічних наук, професор,  
завідувач кафедри спеціальної освіти  
Миколаївського національного університету  
імені В. О. Сухомлинського

  
Савінова Н. В.  
ВЛАСНОРУЧНИЙ ПІДПИС  
Савінової Н.В.  
ЗАСВІДЧУЮ  
Нач. відділу кадрів МНУ  
імені В.О.Сухомлинського  
Дата 26.04.2021